

Új Magyar Múzeum

MIKLÓSSY JÁNOS

A „szemle” típusú lap igénye

A művelt olvasóközönség, a korszerű tudományosság eredményei iránt érdekekkel bíró, literátus értelmiség színvonalas, szakmai nehezékektől mégis óvott tájékoztatását, a *revü* — szóhasználatunkban honosabbá vált megfelelőjén: a *szemle* — tartotta feladatának. Betekintést nyújtani forgatóinak az európai és hazai tudományos élet „laboratóriumaiba”, avatottan tudósítani sikereiről, és természetesen a modern polgári tudományosság realista-racionalista szellemében, osztozni problémáiban. Útmutatással szolgálni a szaktudósnak is, védve egyben a tudományok nagyfokú differenciálódása ártalmaitól, a szakbarbárságtól például. A laptípus az 1840—1860-as évek idején éli virágkorát. Az önmagukon belül is szakágazatok sokaságára bomló társadalom- és természettudományok ilyen igényű, *enciklopédikus jellegű* áttekintése a XIX. század végén már csaknem lehetetlen.

A szemle (*revü*) — helyesen értelmezve sajtóbeli szerepét — átmenetet képez a napilap és a szakfolyóirat között. Közbülső jelenséggént kell értelmeznünk — a fentiek okán — közleményeit is, a hírlapi cikk és a monográfia, a bírálat és az értekezés között. Reprezentatív műfaja éppen ezért az *esszé*, és a tudományos érték a vonzó előadásmóddal, a művészi stílussal együtt válik követelménnyé a közlésre számító írások irányában.

Klasszikus hazája Anglia, Franciaország. A közép-európai, hazai honosítók előtt az „angol évnegyedes reviewk” és francia társaik, az *Edinburgh Review*, a *Revue des deux Mondes* példája lebeg, „melyek legújabb számai Franciaországban és Angliában a kereskedő, földbirtokos, bankár s legvilágibb salonok hölgyeinek asztalán nem hiányzanak”.

*

A keletkezésekor támadt és egész pályafutása során hangoztatott elvárások, tényleges teljesítménye és a működése fölött időről időre tartott türelmetlen önvizsgálatai, mindegyre újuló igénye a *másképpen* iránt — utalják *revü*-kísérleteink sorába az *Új Magyar Múzeumot*.

„Válasszák — javasolja indulását megelőzőn a folyóirat irányítóinak a *Magyar Hírlap* szemleírója — a hatásnak legbiztosabb útját, s ez: mi még tudományos folyóiratainkban eddigelé meg nem kísértetett — a népszerű módor... tudományos folyóirat létezése mellett mindig élénk óhajlás nyilat-

kozott a közönségben, mi világos ujjmutatás arra, hogy ezen iratoknál egyedül a külső ruha iránt hiányzott a rokonszenv" (1850. szept. 12.).

Felelős szerkesztőjeként Toldy Ferencet tünteti fel az új orgánium, a munkában-felelősségben véle osztozók csoportjában Érdy János, Hunfalvy Pál, Jerney János, Lugossy József, Lukács Móric, Pauler Tivadar, Reguly Antal, Repiczky János, Szontagh Gusztáv, Wenzel Gusztáv nevei olvashatók.

„Mi most — írja Révész Imrének az alapítók között előszámlált Lugossy József — egy, a Tudománytárt, Athenaeumot, Figyelmezőt egy summában pótolandó folyóirat kiadására egyesültünk 12-en.”

A modern szellemiség kisugárzó és felvevő antennájává, szemlévé folyóirat csak úgy válhat a 19. század derekán — az *Új Magyar Múzeum* indulása idején —, ha szerkesztősege és munkatársai magukévá teszik a társadalom és a természet törvényszerűségei feltárására irányuló tudományos munka metodikai követelményeit, levonva egyszersemind azok politikai, társadalmi, filozófiai következményeit, s abbéli szándékukat a lap szerkesztésében, közlendői válogatásában is következetesen végrehajtják. Azaz: fenntartások nélkül vállalják a polgári törekvések szolgálatát.

Biztosíték-e a fentiekre a folyóirat szerkesztésére egybesereglettek eddigi tudományos, közírói tevékenysége, világszemlélete? Kedvez-e az idő (az európai forradalmak vérbefojtására következő esztendőben vagyunk, idehaza stabilizálódni látszik a nyílt önkényuralom) egy ilyen igényű és irányú elgondolás sikeres véghezvitelére?

Történetének első szakasza (1850—1853)

Hunfalvy Pál prologusa

Adottak a modern szellemiség közvetítésére vállalkozó orgánium, szemle lehetőségei; legalábbis Hunfalvy Pál *Igaz aranybulla* című tanulmánya olvastán (ez a munka az 1850. okt. 1-én induló Múzeum első közleménye) erre következtethetünk. Ő maga ugyan váltig tiltakozott ellene, főként a klerikális *Religio* kisszerű, személyeskedő disputái következményeként, hogy cikket az *Új Magyar Múzeum*, s még kevésbé az *Akadémia program-sugalmazó írásaként* vegyék; mégis — napirendre tűzött kérdései okán is — Hunfalvy Pál művét kell mind az *Új Magyar Múzeum*, mind éledő tudományos világunk prologusának tekintenünk. Ezt a nagyvonalú, szellemi életünk egészét átfogó tudomány-politikai tervezetet találóan nevezi újabb történetkutatásunk (R. Várkonyi Ágnes) Kemény Zsigmond *Forradalom utánja* népies-polgári irányú ellenpárjának, a népies irányzat történetiszemléleti programjára is ráismerve benne.

Miért ne hinnők a tudós szerzőnek, hogy (szavaival élve): írta munkáját, midőn biztatásra volt szüksége, s beadta a Múzeumnak, vélvén: mások is szorulnak biztatásra. Mennyire jelenvalóként élt kora magyar valóságában — mindez csak azt mutatja — s milyen vájt füllel szűrte ki abból tudományos életünk soron következő problémáit, feladatait. Mint kezdő láncszemhez fűződnek írásához az *Új Magyar Múzeum* sorjázó tanulmányai, támadó vitái, mintegy az elmondottakat igazolandó.

Az értekezés írója, a polgári rend, mégpedig annak *plebejus útja* mellett foglal állást. A parasztság felső rétegeinek, a bérből élőknek, értelmiségieknek, kézműveseknek — Vajda János, a másik plebejus-demokrata meghatározását kölcsönözve — a „szegényebb középrendnek” szánja a kapitalizálódó Magyarországon a vezető szerepet. Egyetlen lehetőségünk — véleménye szerint — az iparosodás, jövőnk ezen áll vagy bukik.

A természettudományoknak jelentőségükhöz méltó térnyerésében, a társadalomtudományok valóságfeltáró, realista tendenciái erősítésében, az ismeretterjesztés szervezetté és demokratikussá tételében jelöli meg tudományos életünk polgári követelményekhez alkalmazkodó átforgalmazását. Szűkebb szakmai környezete és önmaga számára pedig östörténet- és eredetkutatásunk *tudományok alapokra* helyzését tűzi ki célul.

Gondolkodása nem ment idealista-romantikus szemléleti elemektől (a gondviselés szerepének hangsúlyozása, a nemesség történeti jelentőségének túlbecsülése, az ún. egyezményes filozófia sajátos magyar „produktumként” kezelése) domináns jegyei azonban mégis a polgári fejlődés irányába mutatók. A *Religio* debattere nem is késlekedik a 18. századi „álbölcsesség” szülöttének minősíteni Hunfalvy tanulmányát (1850. nov. 25., 1851. febr. 13., febr. 16.).

A „Tudomány, magyar tudós”-vita

A Hunfalvy tanulmánya-vágta mederben — ha reá nem is hivatkozva — örvénylik az az *Új Magyar Múzeum* hasábjain kirobbant vita, amely a kapitalista átalakulás útját vállaló magyar tudományosság fejlődésének irányát, aspektusát, elkövetkező feladatait hivatott tisztázni. *Tudomány, magyar tudós* c. cikkében (1851. ápr. 1.) *Szontagh* Gusztáv, az „egyezményes filozófia” egyik teoretikusa két probléma köré csoportosítja mondandóját. Magyarországon a tudós névnek nincs tekintélye, hírlapi vitákban olykor pejoratív értelemben sem állják használni (program-nyilatkozatából még az *Új Magyar Múzeum* is törölte a „tudós” szót — néhány munkatársa kívánságára). Az alkalmazott és természettudományoknak — s ez tanulmánya második tétele — tudományos életünkben az eddiginél jóval nagyobb, vezető szerepet kell biztosítanunk.

A tudomány becsét — értelmezésében — életrealitása, igazsága feltételezi. Irányítója csak a tapasztalás, az elemző gondolkodás lehet, az érzelmek kizárásával. Ezek — legnemesebb szándékaik esetén is — könnyen válhatnak „holdkóros visiok” okozóivá, *Horvát* István vagy *Jan Kollár* „történetírása” elrettentő példái. A „productív” és „inproductív” minősítést nyert tudományok első csoportjába a „realismereteket” közvetítőket, a természettudományokat sorolja, mint a haza függetlenségének, jólétének biztosítékait. A második kategóriába utalt humaniorák, művészetek „némi- leg a szellemi fényűzés” tárgyaiként tekinthetők.

Toldy fonákjáról látja a *Szontagh* által elmondottakat (*Ismét: tudomány, magyar tudós*. 1851. jún. 1.). A művészetek, a humaniorák a felsőbb rendűek, emberré válásunk feltételei; a reáliák ezek szolgálai, mint *állatot* hivatottak fenntartani az embert. Elgondolkoztató, taktikai jellegű ellen-

vetése: időszerű-e éppen most — az abszolútizmus körülményei között — a társadalomtudományokat, a művészetet „szellemi fényűzéssé” lefokozni, midőn a nemzeti öntudat védelmére mindinkább az irodalom, művészetek (s a velük foglalkozó tudományok) látszanak *egyetlen* járható útként?

A másik — az előbbivel sok szálon összefüggő ellenérve — *szemléleti jellegű*, a történetírás céljával kapcsolatos. A történettudománynak — véli Szontagghal szemben — más feladata is van, mint a valóság racionalista szempontú feltárása, éspedig „a nemzeti érzelem és öntudat költése, táplálása és erősítése”. Toldy — műve tanulsága szerint — az utóbbit tekintette feladatának. Önkényuralmi viszonyaink mindenesetre hatásos díszletül szolgálnak állításaihoz, hátha még történelmünk haladó vonala kibontásával, mint a nemzeti tudat megújító forrásával fejelné meg érveit. De: Toldy nem emellett száll síkra. Konzervatív-romantikus szemlélete később — *Thaly* Kálmán közreműködésével — a nemesi-nacionalista történetírás, a Szontagh Gusztáv aggodalmát igazoló „holdkóros visio”-k szálláscsinálójává vált.

Vitájuk a természet- és társadalomtudományok szerepéről, értékéről, része annak a 19. század első évtizedeitől Európa-szerte indult folyamatnak, amely a két tudományágazat szakadását eredményezi majd, megbénítva a művelők közötti sokoldalú együttműködést. A természettudományok lendületes fejlődése döntő szerepet játszott a polgári rend létrejöttében. Előkészítője mind a termelőerők fejlődése terén, mind a társadalmi tudat síkján a feudális életforma felbomlásának. A 18. és 19. század nagyarányú felfedezései következtében empirikus tudományból mindinkább elméleti tudománnyá előlépő természettudományok kivívták maguknak relatív függetlenségüket is.

Ezzel szemben a náluknál összességükben később kibontakozó társadalomtudományoknak a pusztá léte is vitákat gerjesztett. Tudományoknak tekinthetők-e egyáltalán jelenlegi alakjukban, ezek a mindenkori uralkodó osztályok társadalmi nyomásának jobban kitett, a valóság tudományos feltárásában és értelmezésében tehát inkább gátolt diszciplínák, vagy csupán bizonytalan kimenetelű kísérleteknek? (E fenntartások sok helyütt nyelvi és tudományszervezeti síkon is kifejezésre jutottak. Az angol *science*, tudomány szó az angolszász világban kizárólag a természettudományokat jelöli. A Francia Akadémia a művészetek, a társadalomtudomány ápolására létesült, a természettudományok működését külön testület a Francia *Tudományos Akadémia* irányítja.)

Toldy ellenében Szontagh véleményét osztja a probléma nemzetközi irodalmát is jól ismerő, érveitől felvértezett *Nendtvich* Károly (*Még egyszer: tudomány és magyar tudós*. 1851. okt. 1.). Nincs értelme — szögezi le — a rangsorolásnak. Minden, az ember szellemét művelő tudomány — hasznos. Szélesre szabott, autentikus képet ad művelődésünk, tudományos életünk, iskoláink helyzetéről, s ez a kép — irodalmunkat és a társadalomtudományok néhány szakát nem számítva — lesújtó. Végző következtetése: az idő — rendjénvalóan — a természettudományoknak kedvez. „A humanistikus tudományok *egy* lépcsőt alkotnak az emberi művelődésben, melytől tovább és *magasabb* fokon egyedül a természettudományok emelhetnek.”

A tudós társadalmi megbecsülésének Szontagh felvetette problémájáról az a véleménye: az a társadalom tiszteletére csak úgy számíthat, „ha tudománya az életre hat, azt közölni tudja mással, kiárasztani a népbe, a világba”.

Toldy Nendtvichhel is vitába száll (*Nyílt válasz dr. Nendtvich Károlyhoz. A szélsőségek közletétére.* 1851. okt. 1.), de az előbbinél méltóbb módon. Igaz, Nendtvich írása is felette áll Szontagh találó megállapításait sokszor bántó egyoldalúsággal, helyenként naivitással diszkreditáló elmélkedéseinek. Őt — úgy mond —, aki munkássága nem kis részét művelésükre fordította, fölösleges a reáliák fontosságára figyelmeztetni. Ám abban kételkedik, hogy önmagukban csak azok nyújtanák a műveltség legmagasabb fokára feljutás lehetőségét. A társadalmi valóság feltárása, jövőjét igazító törvényei megállapítása, amelyhez a társadalomtudományok szolgáltathatnak segítséget, mellőzhetőbb tárgyai-e a tudomány vizsgálódásainak? Nem beszélve az irodalom produkálta komplex teljesítményről a mindenkori társadalmi valóság megismerése területén („Homér, igen is, számtalanokat elragad szépségeivel: de becse nem egyedül szorosan úgy nevezett szépségeiben fekszik, melyek e számtalanokat elragadják, hanem azon világ öszves és egészetes visszatükrözésében, melyben alakjai élnek és mozognak. Azért vontak ki históriát, geographiát, mythológiát, psychológiát, műelméletet, physikát belőle.”).

Toldy egyik vitapartnerei módszerére és szemléletére alkalmazott megjegyzése, már itt súrolja a denunciálás tényét, később pedig egyértelművé válik vele. „Feladásom az ő [Szontagh] köznapi materializmusának kitüntetése volt” — írja Nendtvichnek válaszolva, majd most már mindkettejük mellének szegezve: „Csalódnak a materialisták (így kell neveznünk itt azokat, kik a természettudományok tárgyainak csak az *anyagi* természetet ismerik el).” Tudományos publicisztikánkban — figyelmeztet a szakirodalom — itt jelentkezik először az a később történet szemléleti fejtegetéseinkben eléggé általánossá vált, tudománytalan minősítés, amely a természettudományos szemléletet a mechanikus materializmus színönimájaként tartja számon, a probléma megközelítéseiben vele élőt pedig a politikailag megbízhatatlan gyanújával szeplősíti. Ezért Szontagh még a Toldy választ tartalmazó számban tiltakozást jelent be e minősítés ellen (*A Múzeum tárcája*), nem különben Nendtvich (*A természettudományok studiumáról.* UMM 1853).

Nem rokonszenvesek a szerkesztő vitamódszerei sem. Szontagh viszontválaszát (*Eszmecsere Toldy Ferenc és Wenzel Gusztáv társaimmal.* UMM 1851. szept. 1.) „polemizáló” lábjegyzeteivel látja el, s ez a szerkesztői eljárás, főleg ha hangnemét-színvonalát vesszük tekintetbe — enyhén szólva — méltatlan mind a Múzeum, mind Toldy presztízséhez.

Polémiajuk sok szálon egyszál tovább az ötvenes évek tudományos vitatkozásaiban s nem állapodik meg az orgánium nyújtotta keretek között (hasonlóan a Múzeum más közleményeihez, például az ismét csak Szontagh provokálta „magyarok eredete” vitához). Az ötvenes évek magyar tudományosságát foglalkoztató csaknem valamennyi kérdés felsejlik benne, háttérként a lendítő-visszahúzó erők-érvek körvonalaival. Mindenekelőtt ügyetlen probléma-exponálásában. Humaniorák-reáliák, mint átellenes partok,

miként Szontagnál olvasható. A természettudományok, illetőleg a művelésük nyomán formálódó gondolkodásmód jelentőségének fel nem ismerésében, sőt megbélyegzésében, amire Toldytól kapunk példát.

S nem hat a kívánt irányba Nendtvich hozzászólása sem. Az évtized legkorszerűbben gondolkodó magyarjai között kell számontartanunk őt. Olvasmányosan megírt cikkei, európai szintű tájékozódása miatt hervadhatatlanok érdemei a tudomány-népszerűsítés területén is. Mégis: a természettudományok epochális felfedezéseitől méltán megmámorosodott tudós irodalmat, társadalomtudományokat leminősítő megállapításai a nálánál nagyobbreszt korszerűtlenebb tudomány-szemléleti elveket képviselő Toldy számára szolgáltattak hatásos ellenérveket. A századközép természettudósa nézőpontjának jellemző jegyei érhetőek már tetten Nendtvich fejtegetéseiben. A rohamos specializálódás látóhatárt beszűkítő következményei.

Tudományos életünk egyetlen bázisaként

De: volt a Múzeumnak indulását követően egy, a szemletípusú lap létrehozásánál — az adott helyzetben mindenképpen — fontosabbnak tűnő, s azt mintegy akadályozni látszó feladata is. A kallódó erők összefogása. Mozgásba hozni „halottas dermedtéből” tudományos életünket. Egyáltalán: fórumot teremteni tudományosságunk számára (a Kisfaludy Társaság nem működhetik. Az Akadémiát állandó létbizonytalanság veszélyezteti, csak kisgyűléseket tarthat, új tagokat nem választhat). Az erők ilyen jellegű koncentrációja viszont kizár mindenfajta, főként szemléleti alapon történő szelekciót.

Beszédes példa e „koalíciós” koncepcióra már az alapítók névsora is, a tanulmányaikat, közleményeiket a Múzeumban közreadóké nem különben. A tizenkétfelős alapítótestületből, szerkesztőségből *Érdy János, Jerney János, Lugossy József, Pauler Tivadar, Szilasy János* minősítése egyértelmű: valamennyien a konzervatív színezetű politikai, filozófiai, tudományos nézetek képviselői. A korszerű tájékozódású *Reguly, Repiczky* kibontakozását, befolyásoló szerepét, egyre súlyosbodó betegségük hátráltatja. *Hunfalvy Pál* és *Lukács Móric* a realista tudomány szemlélet elkötelezettjei (Lukács Eötvössel, Szalayval, Treforttal együtt első revü-kísérletünk, az 1840-ben létesült, rövid életű *Budapesti Szemle* egyik szerkesztője). Némi fenntartással hozzájuk sorolható *Szontagh Gusztáv* és elvei alapján *Wenzel Gusztáv* is. Utóbbi tudományos működésének ugyan külön pikantériája, hogy a hun — magyar rokonság feudális eredetű fikciójához érveket — a realista történetírás metodikai megközelítéseit felhasználva — éppen az *Új Magyar Múzeumba* írt tanulmányaiban szállít, megújuló történetírásunk atyamesterévé *Horvát Istvánt* avatva. A polgári igényű tudományosság hadállásait erősíti a Múzeum szerkesztőségében *Nendtvich Károly* 1851 októberétől feltűnő neve.

Kérdés: *milyen mértékű lehetett a modern tudományos törekvések reprezentánsainak szerepe a folyóirat nézőpontja kimunkálásában? Egyáltalán: érvényesült-e befolyásuk a felelős szerkesztő, Toldy Ferenc elgondolásában? Jelenlegi ismereteink hiányosabbak annál, hogy feltett kérdéseinkre megfellebbezhetetlen válaszokat adhassunk.*

A *Hunfalvy* Pál fogalmazta szándékok és elképzelések a Múzeum több tanulmányában és vitájában fodrozódnak tovább az elkövetkező években. Igaz, ő a tudományos életünk küszöbére toltult igényeket foglalta szavakba. *Szontagh* vitákra sarkalló szelleme is ott kísért, amíg Toldy a szó szoros értelmében el nem marja a laptól (1. *Szontagh Nyilatkozatát*, 1851. okt.1.). 1850—51-es rendkívül aktív közreműködése ezután abbamarad, illetve esetlegessé válik. *Wenzel* Gusztáv Múzeum-béli szereplése ezekben az esztendőkhöz minimális, s jóllehet akarata ellenére, a konzervatív szellemiség elgondolásait támogató, amelynek szószólói nemcsak a szerkesztőbizottságban, de a publikálók együttesében is szép számban fellelhetők.

És: az új és régi, a korszerű és konzervatív szemléletek mérkőzésének színterévé vált orgánum egymás ellen felvonuló frontjai melyikében kell keresnünk a felelős szerkesztőt, Toldy Ferencet? Sommásan fogalmazva: a polgári tudományosság ellen táborot ütők sorában. Avagy: lehet-e másként minősíteni azt az engesztelhetetlen küzdelmet a — tőle „materialistának” bélyegzett — természettudományi szempontú társadalomtudományi vizsgálódás ellen, amelyet egész szerkesztői működése során folytatott), s amely — végeredményben — megpecsételte az *Új Magyar Múzeum* sorsának alakulását is?

Az *Athenaeumot*, reformkori szellemi életünk e rendkívüli hatású orgánumát Vörösmartyval, Bajzával 1837-ben együttesen alapító Toldy, a negyvenes évektől nem követi *Kossuth* iránya felé forduló szerkesztőtársait. Számára *Széchenyi* „Kelet népe óta a forradalomig megjelent írásai képezik a magyar állam- és életbölcesség legmagasabb termékeit”. Az Akadémia 1848. márc. 20-i rendkívüli ülésének történelmi jelentőségű határozatairól (országos intézménnyé válni, rendes évi dotációval, mellőzve ezzel az Igazgatótanács és az alapítók terhes befolyását) imígyen tudósítja *Széchenyit*: „És így Kegyelmes Uram, egy kis revolutio az Akadémiában is. De adja Isten, ez irány nem fog sokáig tartani.”

Mindezek olvastán, nem meglepő azt állítanunk: Toldyt forradalmunk vérbefojtása tulajdonképpen közömbösen érintette. Sőt: úgy érzi, most érkezett el az ő ideje! Életre keltőjévé s egyben irányítójává lenni tudományos életünknek. Mindehhez szorgalmasan gyűjti a kulcspozíciókat. Titkára az Akadémiának (1835-től), igazgatója az Egyetemi Könyvtárnak (1846-től), „titoknokként” szerkeszti az *Akadémiai Értesítőt*, 1850-ben az esztétika és az irodalom tanára lesz a pesti egyetemen és létrehozza az *Új Magyar Múzeumot*. Ellene, nélküle nem, csak vele — erről a színtéren maradni vágyó, minden rendű-rangú és világszemléletű tudósunknak hamarosan meg kell győződnie, legyen bár rokon — vagy ellenszenves számára Toldy személye.

A szerkesztő kétségtelenül kiváló diplomáciai érzékkel megáldott tudománypolitikus és nincs híjával a szervezőkészségnek sem. Tudományszemléleti elvei felől már az első viták elhangzása után nem lehetnek kétségeink, mégsem zárkózik el a vele ellentétes nézeteket vallók írásai közreadása elől sem (főként a Múzeum működésének első szakaszában). Nem vitás, hogy a magyar tudományosság érdekeinek szolgálata készíti erre (másképpen természetesen saját tudományos presztízsének növelése is).

S óvatosságra int, hogy nem dőlt még el nálunk a ki kit győz le kérdése. Azaz: milyen irányba mozdul tovább tudományosságunk? A társadalom-

tudományi-történeti diszciplínák terén ez évtizedben érnek be, rendszereződnek a reformkori polgári tendenciájú kezdemények, s most tudatosodnak közvéleményünkben a maguk teljességében azok a korszakalkotó eredmények is, amelyeket a természettudományok értek el a század első felében.

Óvatos a szerkesztő a vitapartnerével: nem csak politikai, de tudományos súlyuk is mérce szemében. Hunfalvy Pállal szemben, noha gyökeresen más tudomány-szemléleti elveket vall, sohasem kezd polémiát. De nem folytat olyan alpári hangnemű vitát Nendtvichhel sem mint Szontagh Gusztávval.

Az ifjabb generáció demokrata gondolkodású tudósait felháborítja Toldy arisztokratikus magatartása, az idősebbek, középszerűbbek favorizálása a többet ígérő fiatal tehetségekkel szemben, akiktől támogatás esetén viszont engedelmességet vár. Feudális színezetű hajbókolása az egyházi és világi méltóságok előtt. Továbbá az a szembeszökő tény, hogy mit sem tesz egy szélesebb alapokon nyugvó olvasótábor megteremtésére.

Lapozgatva a Múzeum első korszakának sorjázó számait, ügyelve a folyóiratra tett megjegyzésekre, akaratlanul tolakszik elő a kérdés: mi a szerkesztő szerepe abban, hogy ezek az évek színvonalban, tematikában az orgánum leggazdagabb esztendei, működésének mindenképpen kiemelkedő szakasza? Nem a körülmények kényszerítő ereje járt-e pusztán Toldy kezére, hiszen a Múzeum a tudományos megnyilatkozás úgyszólván egyetlen lehetősége? Nemcsak szakfolyóiratok nincsenek, de még a napilapok, a közművelődési orgánumok, az irodalmi jellegű folyóiratok is hiányoznak, illetőleg korlátozott mértékben állnak csupán a tudományos publikáció, a tudomány-népszerűsítő írások rendelkezésére. Ellentétben az 1853-mal kezdődő időszakokkal, amikor az említett témák számára szívesen nyitnak teret az egyébként is gyarapodó számban levő hírlapok, folyóiratok, ám ekkor már a Múzeum második korszakához közeledünk.

A társadalomtudományi és történeti diszciplínák aránya, értéke

Programja a *társadalomtudományi-történeti tematika primátusa* mellett kötelezi el magát („havi közlönyt nyújtunk a tudós közlekedésnek, melly a tudományok s szépművészetek minden ágaira, főleg mégis a történetre, ország-s népismeretre, régiség és széptudományra, irodalom és nyelvre terjeszkedik ki, különösb tekintettel hazánkra”). Helyet biztosít természetesen — főként működése első szakaszában — a természettudomány közleményeinek is. Jelenlétük (s erről a későbbiekben még szó lesz) főként minőségi értelemben nem lebecsülendő, és példája egyben az egyes ágakat jeles hazai képviselői korszerű tájékozódásának és probléma-érzékenységének.

A társadalmi valóság megismerésére irányuló polgári tendenciájú tudományos vizsgálatok, mindenekelőtt: a közgazdaságtudomány, a statisztika, a szociológia, illetve a történelmi-társadalmi változások okozóit, a társadalmi mozgás törvényszerűségeit nyomozó történettudomány eredményeire építenek. E diszciplínákban — jelzi az igények változtát a statisztikus *Konek Sándor* — „az első francia forradalom következtében a népet viszonyai nyervén nagyobb fontosságot”, azok mindenekelőtt „a népek társa-

dalmi viszonyaival kezdtek foglalkozni (...) a polgári szövetség társulati oldala, az egyes polgároknak az államtestület irányábani jogai, követeléseik és érdekei váltak a publicisticus dolgozatok kedves eszméjévé" (*A matematikai iskola az államismében*. UMM. 1852. nov. 1.).

Ebből következően a Toldy lapjában írásaikkal jelentkező realista szemléletű történetírók a politikatörténettel szemben a *művelődéstörténeti témákat részesítik előnyben*: koronás fők, hadvezérek tettei helyett a nemzet, a nép minden napjait („A történelem haladása — figyelmeztet prológusában Hunfalvy Pál — keresztül megy ugyan a csatamezőkön, de amit útjában nemzetek díszéül s az emberiség birtokául összefűz s örökül szán a jövő nemzedéknek, az egyéb is mint harci hír; az az anyag és szellem országában tett munkák eredménye”).

Történéseink (s a rokon szakágak képviselői) szinte töretlen lendülettel látnak munkához a forradalom vesztét követően. Tanulmányaik, közleményeik uralják a *Múzeum* első évfolyamait (a *Történet s rokon* címszó gyűjti egybe a legtöbb munkát az orgánus éves mutatóiban!). A reformkor megélénkülő érdeklődése a történelemtudomány iránt az 1850-es években tetőződik, szinkronban a diszciplína hazai fellendülésével és kibontakozásával.

Új témaköröket, módszertani eljárásokat alakít ki, tudományágakat hoz létre, problémákat vet fel a kapitalizálódó magyar társadalom történet-tudományunk irányában támasztott elvárása. Historiográfusaink az 1850-es éveket tekintik minőségi, mennyiségi vonatkozásban egyaránt történet-tudományunk legtermékenyebb szakaszának. Nincs még évtized — állapítja meg R. Várkonyi Ágnes — történettudományunk históriájában, amikor ennyi átfogó történet szemléleti programot írtak volna. S a termés dandárja az *Új Magyar Múzeum* hasábjain nyert nyilvánosságot.

A „népélet viszonyai nyervén fontosságot”, a hazai polgárosodás sajátosságai kerültek a vizsgálódás fókuszába: a mezővárosok problémái (*Hornyik János: Kecskemét viszonya a Kiskunsághoz*. UMM. 1853. 324—343., 442—449. l.). Az ipar- és a kereskedelem története, a céhek tevékenysége, a termelési viszonyok képezik középpontját Ráth Károly város- és tájtörténeti tanulmányainak (*Győr város története a tatárjárástól az Árpádok kihaltáig*. UMM 1852. júl. 1.; *Győr megye főispánjai Árpád s vegyes ház ikbeli királyaink alatt*. UMM, 1853. márc). A jobbágyság történetének megírásához a helynevek megfaggatása szolgált nélkülözhetetlen adatokat. Az *Új Magyar Múzeum* lapjain kisebb irodalom cseperedik az elmondottakat igazolandó (*Sz. G.: Levelezés*. UMM 1850—51. I. k. 168—171., *Szabó Károly: A magyar helynevekről*. 1851. ápr. 1., *Ráth Károly levele*. UMM 1853. 1. k. 639—640. l., *Toldy Ferenc: Felszólítás a magyar helyirati nevek ügyében*. UMM 1853. 2. k. 319—322. l.). A módszertani eljárás tisztázása mindenesetre Szabó Károly érdeme: ő a kisebb egységek, városok, tájak adatainak feldolgozását tekinti az országos gyűjtés, a történeti általánosítás sikerét előmozdítóknak.

Az 1850-es évek felgerjedt történeti érdeklődése felett a *mi célból?* — tisztázása után mondhatunk ítéletet. Java történéseink gondolati mechanizmusa — mutat rá R. Várkonyi Ágnes — egybevág a pozitivisták metódusával, tehát a valóságfeltárás, a jelennek, jövőnek szóló cselekvési normák megállapításának igényével. Emellett azonban tovább élnek, sőt

újratermelődnek a konzervatív tendenciák is. „A nemzeti érzelem és öntudat költése, táplálása és erősítése” a történetírás feladata — olvashattuk Toldynál. Hogy a nemzeti tulajdonképpen nemesivé degradálódik, s idővel adaptálja és kiforgatja eredeti társadalomtörténeti mondandójából a népi forrásanyagot, az kevesek számára világos még. A „dicső múlt” emlékei az önkényuralom korában gyógyírként hatnak a sivár jelen megaláztatásaira.

Jó példa erre a *magyarok eredetéről* folytatott vita. Aktualitására már Hunfalvy Pál figyelmeztet (*Igaz aranyulla*. UMM 1850. okt. 1.). Az igény a polgári tudományosság oldaláról jelentkezik. Világviszonylatban is éppen a század közepén nyer sokat ígérő lendületet az őstársadalom történetének kutatása, az emberiség, a nemzetek eredetkérdésének tisztázása, elsősorban a régészet és az összehasonlító nyelvtudomány eredményei felhasználásával, mindenekelőtt *Morgan* és *Tylor* munkásságának köszönhetően. Szontagh Gusztáv követelése tehát — „historiát és nem mythológiát” — fölöttébb időszerű (*A magyarok eredete*. UMM 1850. nov. 1.).

Am eredetkutatásunk — egyelőre — pontosan a Szontagh hirdette szándék ellenében halad. Sőt — úgy tetszik — a hun—magyar rokonság hipotézise, a „magyar nemzet erkölcsi felsőbbségének” feudális elmélete éppen az ötvenes években nyer „tudományos” megalapozást, méghozzá a polgári tudományosság módszerei felhasználásával — az *Új Magyar Múzeum* hasábjain (Toldy Ferenc: *A magyarok műveltségi állapotjai — kereszttyénség felvétele előtt*. UMM 1850. okt. 1.; *Wenzel Gusztáv: Eszmetörvédek a magyarok eredetéről*. UMM 1851. márc. 1., s náluknál is meggyőzőbben *Szabó Károly* javarészt a Múzeumban közreadott tanulmányaiban.)

Valamennyien a hun-monda néphagyományban fennmaradását vélik perdöntőnek (Szabó még a bizánci forrásokból is ezt olvassa ki), és nem ismerik fel a hun—magyar történet másodkézből való voltát. A szerencse is kezükre jár: 1856-ban jelenik meg Amadée *Thierry* Nyugat-Európa szerte nagy feltűnést keltett, résztanulmányaiban már korábban is ismert könyve, a *Histoire légendaire et traditionnelle d'Attila*. Thierry a hun—magyar közös eredet mellett száll síkra.

„Idegenek”, „a magyar nyelvet nem az anyatejjel szívták be” — kél a vád azok ellen, akik az összehasonlító nyelvészet eredményeire figyelve mind több kétellyel tekintenek a „mythológiát” nyújtók közleményeire. „Ezt tagadják a mi új magyarjaink” — jegyzi Arany János Thierry hun—magyar rokonságot bizonyító, idézett könyvének lapszélére, tanulságául egyszersemind annak: a vita érvei, indulatai kiléptek már a szaktudomány medréből (öt dráma választja hőséül az évtizedben a germánokon tipró Attilát, közöttük Vajda János 1857-ben bemutatott *Idlikója*. Arany is tempósan munkálkodik hun eposzán).

Nemzetközileg is napirenden levő problémafelvetésre nem a polgári tudományosság igényeinek megfelelő, tehát korszerűtlen válasz — sommázhatók röviden az *Új Magyar Múzeum* eredetkérdéseinkről folytatott vitáját. A polémia a realista nézetek képviselőit tulajdonképpen készületlenül érte (lemaradásukat vitacikkében *Wenzel* szóvá is teszi). *Reguly* roppant méretű gyűjtő-kutató munkájának eredményei, őstörténeti kutatásaink irányának megszabói, még jórészt feldolgozatlanok. A kérdés akkori legjobb hazai ismerője, *Hunfalvy* Pál nem vesz részt a vitában. Am egymást követő

tanulmányai — közöttük a Múzeumban közzé tett *Az altáji nyelvészetben nyilatkozó mozgalmak külföldön* (1854. ápr.) — bővülő érvanyagukkal egyenes utat képeznek 1876-ban publikált művének, a *Magyarország Ethnographiájának* megállapításához: „a keresztyén német papok írták meg a hun — magyar atyafiságot s az úgynevezett hun — magyar históriát” (293. l.).

Az 1856-ban induló és az összehasonlító nyelvtudomány szócsövéné növekvő *Magyar Nyelvészet*, művelődéstörténeti szempontból örvenedetes ténye is kritika a Múzeum tudomány-szemléleti tendenciája és lehetőségei irányában: Hunfalvy Pál nem találta a nyelvészet új, polgári szemléletben fogant törekvései számára alkalmas fórumnak.

*

A konzervatív-idealista koncepciótól ihletett történész-munkák (Knausz Nándor, Jászay Pál, Szabó István írásai), a realista szemléleti jegyeket viselő tanulmányok (Szabó Károly, Révész Imre, Ráth Károly, Ipolyi Arnold cikkei) szomszédjában látnak napvilágot.

Nincs másként ez a társadalomtudományok más területein sem, például a *statisztika* frontján! Palugyay Imre közleményei (*Statisztikai adalékok Magyarországon jelen ismeretéhez*, UMM 1851. febr. 1., máj. 1.), még a leíró statisztika hagyományos módszereivel készülnek, a szakág egyik hivatott hazai művelője, Konek Sándor viszont az irányzat előregedéséről tudósít. Cikke: *A matematikai iskola az államismében* (UMM 1852. nov. 1.) a polgári szemléletű statisztika jelenéről, kitekintéssel a szaktudomány európai eredményeire nyújt tájékoztatást.

A statisztikát, amióta Quetelet vizsgálatai bebizonyították, hogy a társadalmi jelenségek összefüggései a matematika segítségével feltárhatók, a „nemzeti önismeret” forrásként tartják számon. De: — mutat rá Quetelet, Knies és mások kutatásaira hivatkozva Konek — önálló tudománynak, *statisztikának*, csak a matematikai módszerek széles körű felhasználásával, *elemző* és ily módon szabályszerűségeket, *matematikai pontosságú igazságokat* megállapító „politikai számtan” nevezhető, szemben a nálunk még kizárólagosságot élvező *leíró* irányzattal. Ez a metodikai eljárás teszi a statisztikát a társadalom fiziológiájává, eleget téve rendeltetésének: „a népelet mozgalmairól szóló törvényeknek végrehajtására meghívott politikának alapját és talpkövét képezni” (*Bitnicz Lajos* Quetelet és Poisson elveit ismertető, *A nagy számok törvényéről* c., 1851-es akadémiai előadása és *Weninger Vince* 1857-ben megjelent *Politikai számтана* a korszerű fejlődés Konek képviselte hazai irányának biztató jelei).

A jövő érdekében történő „előremunkálás” a múlt elemző számbavétele készíti Hunfalvy Pált *A társadalom* c. cikksorozata (UMM 1852. júl. 1., szept. 1., okt. 1.) megírására. A szemléje tartalmát képező három munka *L. Steiné* (*Geschichte der Socialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. 1850.*), *Ad. Widmanné* (*Die Gesetze der socialen Bewegung 1851*), *W. H. Riehlé* (*Die bürgerliche Gesellschaft, 1851*), a polgári átalakulás tetőződése idején mutatja be a szociológiát. A hatalom megszerzése helyett megóvása most már a legfőbb gondja. „Azon osztályok [a proletáriátus] kirekesztése” a kormányzásból, „melyek segítségével a forradalom sikerült”.

Különböző irányokból indult, sok szempontú vizsgálódásaik közös célja: a forradalommentes fejlődés törvényszerűségeinek felkutatása. „Minden társadalmi mozgás csak fejlődés a szabadtalanságra” — foglalhatjuk össze elmélkedéseik konklúzióit Lorenz *Stein* szavaival.

Hunfalvy célja természetesen túlmutat a polgári szociológia legfrissebb termékei ismertetésének szándékán. A szociológia hazai talajba átültetése elsődleges célja („Talán ébred nálunk is figyelmes vizsgálódás e nagy tárgyra nézve: mert itt is, mint mindenütt, csak a helyes ismeret használ nekünk”).

Természettudományi cikkei, szerzői

A természettudomány nagy évszázadában, amikor a természet megismerése mellett, megváltoztatása is a valós célok sorába lépett, a magyar tudomány publikációs lehetőségei az 1860-as évekig felette szerények. Az 1841 óta megjelenő *Akadémiai Értesítő* szakágazati szelekció nélkül közli a Tudós Társaság üléseinek anyagát. A *Természettudományi Társulat Évkönyvei* 1841 és 1860 között — nevével ellentétben — mindössze négyszer látnak napvilágot. A napilapok tárcarovatain kívül, mint az említett társulat felhivatalos orgánuma, az *Új Magyar Múzeum* füzetei kínálnak rendszertelen publikációs alkalmat. (*Szőnyi Pál* már 1850-ben arra ösztönzi tudóstársait: fogalmazzák meg dolgozataikat oly képpen, hogy azok a Múzeumban, tehát egy nem kizárólag szakmai érdeklődésű értelmiségi közönség körében is figyelmet ébresszenek.)

A természettudomány hazai kibontakozásának, fejlődésének érdeke — az ötvenes évek kedvezőtlen körülményei között (látványos magyar sikerek híján, ezekből következően) — a szakterület, mindenekelőtt a geológia, paleontológia, továbbá a biológia nagy nemzetközi eredményeinek átültetése itthoni tudományosságunkba, illetőleg — ezek nyomán — a fejlődés természettudományos elméletének tudatosításában állt.

A hazai talaj kedvezőnek ígérkezett. A forradalom-vesztés sokkját megért közvélemény jelentékeny része, mint egyedül szilárd bizonyossághoz menekült a természettudományok másként nem értelmezhető tényeihez. Azután a tisztánlátók előtt axiómaként lebegett: a kapitalista átalakulás nélkülözhetetlen velejárója az iparosodás, ezé pedig a természettudományos fejlődés.

A Múzeum történetének első szakaszában főként *Nendtvich* Károly természettudományi tárgyú cikkei tarthatnak számot érdeklődésünkre. A József-ipartanoda tanára, aki 1843-tól 1847-ig Kossuth felkérésére a Magyar Országos Iparegyesületnél tart vásár- és ünnepnapokon kémiai és iparosok számára magyar és német nyelven ismeretterjesztő előadásokat, most is színes, a nem szakmabeliek számára is érthető nyelven ír a szaktudomány legújabb felfedezéseiről. Talán mondanunk sem kell, hogy első-sorban a geológia (*Geológiai levelek* I—V. UMM 1851. dec. 1., 1852. jan. 1., ápr. 1., máj. 1., júl. 1.; *A föld jövője*. UMM 1851. júl. 1.) és a biológia (*A természettudományok studiumáról*. UMM 1853. jan.) új eredményeinek ismertetése és a belőlük levonható konzekvenciák állnak fejtegetései központjában.

A természettudományos materializmus hazai úttörőjeként a fejlődéselmélet hívének vallja magát. Legjelentősebbnek a föld történetében elért felismeréseket tartja (a föld keletkezésének, alakulásának tudományos magyarázatát, szemben a Biblia teremtés történetével). Nincs megmagyarázhatatlan — érvelése szerint — a világ jelenségei között, legfeljebb „addig még meg nem magyarázott”.

A *természettudomány némely akadályai* c. cikkében (UMM 1853. jan.) a természettudományokat markánsan elhatárolja a természetbölcselettől (az ún. Naturphilosophie-től), elveti Schelling és Hegel idealizmusát és az empiria szükségessége mellett száll síkra. Úttörő érdemei mellett a szakirodalom arra is figyelmeztet: Nendtvich szemléletileg a mechanikus materializmussal állott közeli kapcsolatban. Nem foglalkozott a társadalommal, nem ismerte törvényeit, s végső következtetéseiben a gradáció tanához csatlakozott.

A Múzeum természettudományi közleményei közül Nendtvich írásai mellett Dorner József szarvasi evangélikus gimnáziumi tanár tanulmánya, a *Rajzok a növények életéből* (I—II. UMM 1853. aug., nov.) érdemel leginkább figyelmet. Dorner elsőként foglalkozik hazánkban a növényi szövettannal. Materialista szemléletet visz a növénytanba (*A növényvilág és az ember*. UMM 1853. aug.). Láng Adolf után ő tette rendszeressé a mikroszkóp használatát, hirdetve, hogy „az anyagváltozás tulajdonképi műhelyének viszonyairól ti. a növények létesülése és fejlődéséről csak a görcső adhat felvilágosítást”.

E nagyszabású munkák mellől az aktuális érdeklődéssel számoló kisebb cikkek sem hiányoznak (*A júliusi teljes napfogyatkozásról*. UMM 1851. júl. 1., Nendtvich Károly: *Homeopathia, allopathia*. UMM 1853. febr., uő.: *Az asztalmozgatás*. UMM 1853. máj.). Működésének első szakaszában az *Új Magyar Múzeum* — mennyiségileg ha szerény mértékben is — színesen és színvonalasan tesz eleget a természettudományt népszerűsítő kötelezettségének.

Előfizetői, népszerűsége

Előfizetőknek sohasem volt bővében a Múzeum. Indulását követően 183 prenumeránst regisztrált (*Hölgyfutár*, 1850. nov. 27. Hírharang). Ez a szám — az első év elteltével — 372-re emelkedett, az ezt követő esztendőben 329, 1854-ben — a válság idején — 170, 1856-ban 289, 1857-ben 297 nyilvántartott előfizetői száma.

Nem tekintve az ideális körülmények között égisztáló angol, francia sajtót, összehasonlítási alapul a német megfelelők kínálkoznak: a Toldy orgánuma után egy évvel startoló, Robert Prutz és Wilhelm Wolfsohn (később Karl Frenzel) szerkesztette *Deutsches Museum* (1851—1867). A német folyóirat szándéka ugyanaz, amit olvasói és részben cikkírói az *Új Magyar Múzeum*tól vártak: legyőzni a „mély szakadékot, amely a tudományt az élettől mindig elválasztja”. A német állapotok a mienkénél kedvezőbbek, szakasajtójuk jóval fejlettebb. A különféle tudományos intézmények körül csoportosuló szakemberek önmagukban olyan tekintélyes számú érdeklődőt jelentettek, „mint nálunk a regényolvasó közönség” (Salamon Ferenc).

Mégis: 1856-ban — működésének legsikeresebb esztendejében is — mindössze 600-an járatták a *Deutsches Museumot*.

Toldy — úgy tűnik — nem sokat tett orgánuma népszerűsítése érdekében. Még szakmai körökben sem. Szilágyi István Máramaroszigeten, Ráth Károly Győrött konstatálja: kelendőbb lenne a lap, ha előfizetői rendszeresen kapnák füzeteit. Erdélyi János Sárospatakról panaszolja, hogy csupán 2-3 hónap teltével juthat a Múzeum egymást követő számaihoz. A *Szépirodalmi Közlöny* még 1858-ban is szóvá tenni kénytelen: az *Új Magyar Múzeum* — a kor szokásait figyelmen kívül hagyva — nem küld tisztelet-példányokat a szépirodalmi lapoknak, „holott a hazai tudományosságna is érdekében volna, hogy e füzetekről minél gyakrabban szólhatnánk” (1858. máj. 16. Napi hírek).

Sok a kifogás kutyafuttában tervezett számai („ami éppen kéznél van”), nem eléggé átgondolt szerkesztői koncepciója, „csupán szaktudósok által élvezhetett” közleményei (akadémiai előadások, hosszadalmas értekezések, helynév-gyűjtemények, okmányszövegek) ellen. „Miért veszi körül magát a Múzeum a tudóskodás homályával — foglalja össze az elhangzott észrevételeket *Révész* Imre — ; mért nem közöl életreható, gyakorlati irányú s kellemes modorú cikkeket, hogy minél többek által olvastassék.” „Minden tudományágnak, minden irodalmi működésnek közvetve vagy közvetlen az életre kell hatnia” (PN 1856. ápr. 29.).

Előfizetői között sok az arisztokrata, az egyháznagy. De: található közöttük aradi gyógyszerész, kassai ezredorvos, tanárok, mérnökök, papok, vidéki kaszinók, gimnáziumok, papneveldek, olvasóegyletek könyvtárai, tehát — ha kis létszámban is — hazai értelmiségünk java.

Történetének második szakasza (1854—1860)

A válság küszöbén

A Múzeum történetében 1853/54 fordulója a mélypont. Toldy egyedül veszi kezébe a szerkesztést, feloszlik az irányító testület. Az előfizetők száma (170) kevesebb, mint az indulást követő hónapban (183). Sűrűn kél híre a lap megszűntének is. „Mi a közönségtől vártuk a nagyobb részvétet — írja Kazinczy Gábornak Toldy — , a közönség pedig tőlünk a kor élő érdekeihez való nagyobb simulást” (1853. nov. 26.).

Mérleg és program — ennek megfelelően — a szerkesztő új év kezdetén írt *Előszava* (1854. jan.). Megnyugvással tekint vissza a folyóirat eddigi teljesítményére, kiváló közreműködői jóvoltából sok becses ajándékkal járt tudományosságunk valódi gyarapításához. A tudomány szempontjából nézve a felmérés valós, sok kitűnő kezdemény lát itt napvilágot, sok jelentős munka embriója mozdul elsőt, ha nem is mindenkor a szerkesztő akarásával egybehangzóan. A gyérülő olvasóközönséget tekintve már kevésbé vigasztaló a kép. Pedig: új közönség van kialakulóban a forradalom óta, odafigyelőbb szerkesztéssel szélesebb alapot lehetne a tudományos érdeklődés számára létrehozni.

Toldy érzékelné látszik ezt. Miközben az 1850-ben meghirdetettnél — a körülmények javulásához igazodva — emeltebb színvonalat, igénye-

sebb kritikai szellemet jelent be, arra is ígéretet tesz, hogy „a komolyabb tudományos közleményekhez gyakrabban fog az értelmiséget, irodalmat, művészetet érdeklő fontos és korszerű kérdések és tárgyak vitatása, ismeretése szövetkezni”, különös figyelemmel kísérve majd a külföldi irodalmi és tudományos életet. Lapját „korirattá”, magyarán Zeitschriftté kívánja átalakítani, s mindehhez már is megnyert „néhány köz kedvességű, jelentékeny erőt”. Pontosabban: nagyobb teret szándékozik az eddiginél a modern irodalom és tudományszemlélet képviselőinek — ezek között is a volt centralistáknak — engedni.

Újabb kísérletek a „szemlévé” alakulásra

Irodalmunk, tudományos életünk, művészetünk jelenét vizsgáló-elemző szemlék — többnyire magvas áttekintések — jelzik az „új korszak” beköszöntét [Erdélyi János:] „Az időszaki sajtó 1849—1853. 1854. jan., *Hunfalvy Pál: Magyar nyelvtudománybeli mozgalmak.* 1854. jan., ápr. S. I.: *Nyelvkönyvek.* 1854. ápr., *Philosophiai mozgalmak.* 1854. ápr., máj.). Bepillantást nyerhetünk a külföldi tudományosság bennünket leginkább érdeklő kutatásaiba (*Hunfalvy Pál: Az áltaji nyelvészetben nyilatkozó mozgalmak külföldön.* 1854. ápr.). Nagy szabású vállalkozása 1855-ben is folytatódik (*Visszapillantás múlt évi irodalmunkra.* 1855. jan., ápr., dec.). Sorra kerülnek az előbbieken nem említett tudományok is. De: az ismertetések ezután kizárólag Toldytól valók (*Visszapillantás irodalmunk három utolsó évére.* 1858. 1. sz.) és alig nyújtanak többet mint a Múzeum kulturális és tudományos eseményeinket rendszeresen ismertető *Tárca* rovata.

Nem történik meg az *Előszó*ban ígért új munkatársak csatlakozása sem. A korábban is szereplők sorában mindössze két, eddig nem olvasható név tűnik fel egy, illetve két tanulmány erejéig: Gyulai Pálé (*Petőfi Sándor és lyrai költészetünk.* 1854. jan., febr.) és Arany Jánosé (*Valami az asszonáncról.* 1854. márc., *A magyar nemzeti versidom.* 1856. 9. sz.).

Gyulai tanulmányát — „Petőfi legelső életrajzát”, a további Petőfikutatások alapvetését (annak ellenére, hogy sokan az „új aera” nyitányát vélték benne) — csak kényszerhelyzetben tette a Múzeumban közzé. A *Pesti Napló* ugyanis „igen hosszú”-nak találta. Jókai pedig a cenzúrára való tekintettel vonakodott helyet adni neki a *Déli*bábnak (l. Gyulai levelét Arany Jánoshoz. 1853. nov. 15.). Verselésünk alaptörvényeinek kodifikálója, *A magyar nemzeti versidom* is eredetileg a nagykőrösi főgimnázium 1856. évi értesítőjében jelent meg. Arany Toldy személyes kérésére (1856. aug. 8.) járult hozzá a Múzeumban való közléshez.

„A Kemények, a Csengeryek — írja 1854. máj. 7-én Kazinczy Gábornak Toldy —, tavali szent ígéreteik s az idej díjak ellenére is még egy betűt sem adtak, s látom nem is fognak. Miattam hagyján, de a közönség szereti őket.”

Kemény, Csengery és elvbarátaik valószínűleg nem láttak garanciát a folyóirat Toldy ígérte megújulására. A *Szépirodalmi Lapok* megszűntével (1853. jún. 30.) egy szemle típusú lap alapítására tettek eredménytelen kísérletet (l. Gyulai Aranyhoz írt, id. levelét). Ekkor lap nélkül maradván tárgyal-

tak Toldyval. A Múzeumhoz való csatlakozásuk híreről Erdélyi János is értesült (levele Toldyhoz, 1853. dec. 8.), közreműködésükből mégsem lett semmi! Átmenetileg inkább Császár Ferenc *Divatcsarnokába* írtak, meg Szilágyi Ferenc féléhivatalosába, a *Budapesti Hírlapba*. 1854-ben azután — mint láttuk — gyors egymás utánban hozták létre elveik szerinti orgánumaikat: a népnék-nemzetnek szánt *Vasárnapi Újságot*, a Kemény, Csengery szerkesztette *Magyar Nép Könyvét*. Csak szemléjük (*Szemle az élet, irodalom és művészet köréből*) indítására nem kaptak újfent engedélyt. Ezt Bérczy Károly és Gyulai Pál szerkesztette volna (az előbbi 1854. okt. 27-én adta be folyamodványát), Kemény és Csengery szellemi irányításával.

„A tudományos raktár”

„Minden maradt a régiben” — állapítja meg 1854 végén, esztendő múltával az anonim krónikás. Az *Új Magyar Múzeum* évtizednyi fennállása során, többszöri kísérlete ellenére sem tudott a modern tudományosság fellegvárává, szemlévé válni. Alapvető munkák, tiszteletreméltó kezdemények közreadásában továbbra sincs hiány. Beszámolói — sokszor — csaknem egyidejűleg tájékoztatnak szakágazatunk legújabb eredményeiről, tanulmányai pedig alkotó módon élnek velük. Nem lebecsülhetők — ennek ellenére — a konzervatív szellemiség hadállásai sem. Elvi arculatát tekintve az orgánum tarka. Szerkesztője orvostudorhoz méltó diagnózist állít ki lapjáról — megszűntekor.

„Szívesen bevallom — írja —, hogy nem voltam képes e folyóiratot valóságos korirattá és tudományos szemlévé tenni.” „Azzal nyugtathatom magamat — olvashatjuk a későbbiekben —, hogy tíz évi gondom és fáradságaim után mégis egy oly tudományos raktárt hagytok, mely sok gyümölcsöző eszmét, sok becses ismeretet terjesztett, különösen pedig az irodalmi és köz történelemre nézve számos kútforrású, s azért állandó becsű anyagot hozott” (*Szerkesztői zár- és búcsúszó*. UMM 1860. 12. sz.).

A Múzeum sorsa ezzel hát betölt. Szerkesztője más irányú kötelezettségei sokaságára hivatkozik — megszűntetését igazolandó, de érzi vállalkozása avulttá válását is. A kezdet sem a szerkesztő szándékainak, sem a folyóiratával szemben támasztott igényeknek nem kedvezett. A szemle típusú lap létrejöttének egyik esszenciális kelléke a fejlett tudományos szak-sajtó, ám ilyenről Magyarországon a forradalom vesztét követően sokáig nem beszélhetünk (a korábban létezők is megszűntek). Tudományos életünk egyetlen orgánumaként, szaklapok híján, viszont helyet kénytelenült adni minden fajta tudományos közleménynek, úgyszólván szemléleti szelekció nélkül. Nem segített ezen a tehertételen politikai, irodalmi, közművelődési orgánumaink 1853 óta érezhető, mind nagyobb mérvű részvállalása sem. Tudományos publikációnak ezek nem, illetve csak felette korlátolt mértékben lehetnek felvevőhelyei.

S az akadályokról szólva, nem iktathatjuk ki a szerkesztő tudomány-szemléleti elveit sem! Toldy nézetei felett eljárt az idő. Sokkal inkább a le-tűnt régi, mint a fejlődő új képviselője. Politikában Széchenyi, az irodalom terén Vörösmarty jelenti számára a fejlődés csúcsát, az utánuk következő

„epigonokkal” szemben. A volt centralisták, Kemény, Csengery és elvbarátaik kezdettől fogva az *Új Magyar Múzeum* ellenpárja megteremtésén fáradoznak, 1857-ben a *Budapesti Szemle* létrehozásával — végre — sikerrel. Velük szemben a népies-polgári történész-csoport (*Hunfalvy Pál, Ipolyi Arnold, Révész Imre, Szabó Károly, Ráth Károly*) — az irányzat széthullásáig — valószínűleg kényszerűségből, Toldytól is eltérten, az *Új Magyar Múzeumban* publikálnak.

Az *Új Magyar Múzeum* sajtótörténetünk figyelemre méltó teljesítménye, de — a fentebb elmondottak okán — inkább régi vágású enciklopédikus lapjainkkal rokonítható, a *Tudományos Gyűjteménnyel* például, mint a *Revue des deux Mondes*-jellegű, a modern, polgári tudomány-szemlélet talaján létesült szemle típusú orgánumokkal.

ÚJ MAGYAR MÚZEUM

(1850—1860)

J. MIKLÓSSY

Nach dem verfehlten Versuch der Zeitschrift *Budapesti Szemle* (Budapester Rundschau, 1840—41) geriet der Plan zur Gründung einer wissenschaftlichen Rundschau (Revue) im Jahre 1850 in der ungarischen Presse wieder auf die Tagesordnung. Als Beispiel dienten *Edinburgh Review* und *Revue des deux Mondes*; Zeitschriften, die die gebildeten Leser über die Ereignisse der modernen Wissenschaft auf hohem Niveau und doch essayistisch informierten.

Die Leser und ein Teil ihrer Mitarbeiter haben auch vom *Új Magyar Múzeum* (Neues Ungarisches Museum) die Erfüllung der Funktion erwartet: die tiefe Kluft, was die Wissenschaft von dem Leben trennt zu überwinden. Die Zeitschrift konnte jedoch weder aus historischen, noch aus Auffassungsursachen den Erwartungen entsprechen. Als einziges Organ unserer Wissenschaftlichkeit nach der Neiderlage der Revolution 1848/49 hatte es die vorrangige Aufgabe die Kräfte zusammenzufassen, unser wissenschaftliches Leben in Bewegung zu setzen, diese aber schliessen die Selektion auf Grundlage der Anschauungen aus.

Andererseits konnte der Redakteur, der konservative Ferenc Toldy — trotz seiner mehrmaligen Versuche — seine Zeitschrift in ein Organ der bürgerlichen wissenschaftlichen Bestrebungen, in eine Rundschau nicht verwandeln. Auf ihren Blättern wechseln sich Abhandlungen konservativer Tendenz mit Publikationen, die im Sinne der modernen Wissenschaft entstanden sind. Am treffendsten hatte eben sein Redakteur diese Unternehmung, in der so viele ausgezeichnete Studien, Berichte veröffentlicht wurden, charakterisiert: er hat seine eher den enzyklopädischen Veröffentlichungen alten Typs gleichwertigen Zeitschrift „wissenschaftlichen Speicher“ genannt.

